

LES FASES TARDOROMANA I VISIGÒTICA DE LA VIL·LA ROMANA DE L'HORTA VELLA (BÉTERA, VALÈNCIA)

Josep M. Burriel Alberich (*Ajuntament de Moncada*)

José L. Jiménez Salvador (*Universitat de València*)

Miquel Rosselló Mesquida

Introducció

La vil·la romana de l'Horta Vella, al municipi de Bétera, comarca de Camp de Túria, es funda en la segona meitat del segle I dC a les proximitats del barranc del Carraixet, curs fluvial que arreplega aigües del vessant sud de la serra Calderona i que desaigua a la Mediterrània a l'altura d'Alboraià, en un entorn caracteritzat per l'abundància d'aigua i terres fèrtils, a mitjan camí de l'itinerari entre *Saguntum* i *Edeta*-Llíria, ubicació estratègica que sens dubte va haver de jugar un paper important en el control d'aquesta via de comunicació en el límit septentrional del *territorium* de *Valentia*. Prova de la importància n'és l'àmplia seqüència ocupacional, almenys des del segle I dC fins a època paleoandalusina —segle IX—, si bé hi ha indicis cronològicament anteriors.

◀ Olla amb tub relacionada amb una artesania metal·lúrgica local.

La vil·la altimperial

Un important conjunt termal defineix la vil·la romana altimperial, alimentat per un aqüeducte, canal que va continuar funcionant en l'època paleoandalusina per a moure una roda hidràulica. Alineats sobre un mateix eix nord-sud, s'ha identificat el possible *apodyterium* amb unes latrines contigües que ocupen l'extrem septentrional. Al sud dels vestuaris es disposa el *frigidarium* amb piscina quadrangular de 6 m² decorada amb pintura mural de color roig. Al sud de la cambra freda s'ubica el *tepidarium* que n'ha preservat part del *hypocaustum*. El mur que separa la sala freda de la temperada conserva una altura de més de 4,5 m, que inclou l'arrancada de la volta, la cara externa de la qual mostra les empremtes de les rajoles que conformaven la *concameratio*. Pel costat meridional del mur que tancava el *tepidarium* s'obria accés al *caldarium* en l'extrem oriental del qual es va poder documentar la boca del *praefurnium*. A la zona occidental, separada per un llarg i estret corredor de les tres sales

Torcularium tardoantic emplaçat aprofitant les instal·lacions termals. En primer terme *lapis pedicinarum* amb dos encaixos per a l'ancoratge (probablement pertanyent a una premsa de cargol) i cueta de decantació. Equip d'excavació. Ajuntament de Bétera, Universitat de València.

de bany, es disposa una gran *natatio* de planta rectangular de 60 m².

En l'última campanya (2017), al nord del conjunt termal, es va documentar un edifici, encara en procés d'excavació. La planta exhumada té unes dimensions màximes de 12,30 m d'est a oest i 7,70 m de nord a sud, articulada sobre un eix oest-est, amb accés des de l'oest que connecta amb un corredor que separa dues ales. La meridional s'organitza en quatre estances independents de dimensions regulars (2,80 x 2,20 m), excepte l'oriental que devia presentar una grandària lleugerament major. L'ala septentrional està ocupada per dues grans habitacions (4 x 2,13 m documentats), si bé únicament la més oriental presenta accés des del corredor. Totes les obertures tenen un ample de 0,70 m.

Si haguérem de definir aquest establiment rural a partir d'allò que s'ha excavat fins al present, prima més el caràcter residencial i d'oci que el productiu, si ens referim a l'època altimperial. Aquesta situació canviarà radicalment a final del segle IV. Amb tot, cal dir que només s'ha documentat una xicoteta part de la vil·la i que el panorama ací presentat segurament variarà a mesura que avancen en les excavacions.

La fase tardoromana

En la fase tardoromana — finals del segle IV i meitat del segle V—, a la vil·la se succeeixen importants transformacions funcionals dels antics espais residencials i d'oci en àrees productives, aspecte habitual en moltes de les *villae* hispanes tardoromanes. En aquests mateixos espais s'instal·larà, a més, una xicoteta necròpolis.

Efectivament, a partir de finals del segle IV, la infraestructura termal queda anul·lada com a tal. La *natatio* no pareix mantindre el seu ús original i són reblides algunes dependències situades al sud de la piscina, on es va instal·lar una xicoteta necròpolis cristiana amb tombes de coberta de teules a doble vessant que arriba a ocupar part de les instal·lacions termals, concretament un absis semicircular afegit a principi del segle anterior sobre l'antic *praefurnium* del *caldarium*.

Potser es puguen reconèixer en aquesta xicoteta necròpolis els últims propietaris titulars «romans», ja cristianitzats, de la finca rural. A més, tampoc cal descartar que aquesta xicoteta necròpolis no s'emplaçara d'acord amb la sacralització d'alguna de les dependències, amb la fundació d'alguna capella o oratori per part del *dominus*.

A partir de mitjan del segle V, part del complex termal es reconverteix en àrees productives, amb la creació de magatzems i la instal·lació d'un *torculum* i bassa per a la decantació de l'oli, defugint completament la presència del cementeri.

Un altre *torculum*, amb dues xicotetes basses de decantació escalonades, amortitzades per una sitja d'època visigoda (entre els segles VII i VIII), es localitza al nord de les termes, construïdes aprofitant, en part, els murs altimperialis de l'edifici septentrional localitzat el 2017.

D'altra banda, la possible producció de vi deu quedar evidenciada per la recuperació d'una xicoteta podadora de ferro.

L'antiga *natatio* serà reblida, i funcionarà com un gran abocador. A més es construeixen diversos grups de

sitges, de planta circular i secció acampanada, per a emmagatzematge de grans, fonamentalment localitzats al nord i al sud de les termes, i es documenten estructures de combustió i restes metal·lúrgiques fèrriques (escòries, colades o gotasses de sagnat, mineral, paret de forn), potser procedents de forns de reducció de què s'obtenia el material necessari per a la forja en calent (recuperació d'unes tenalles de fonedor). Els subproductes fèrrics trobats i els estris permeten suposar que el procés metal·lúrgic del ferro comprenia totes les seues fases, des de la torrada del mineral fins al treball de forja. Aquest ferro producte de la fosa potser estava destinat majoritàriament a la fabricació de les ferramentes i els efectes d'ús quotidià i propi de l'explotació agropecuària.

Igualment, la presència en els abocadors de ceràmica (olles i cassoles) amb defectes de cocció, ens posa sobre la pista de la probable existència d'una producció local. Aquesta fase es degue allargar fins mitjan del segle VI segons el material recuperat que farceix les sitges, reutilitzades sistemàticament com a abocadors, i altres estructures coetànies.

La fase visigoda

L'etapa visigoda, des de mitjans del segle VI fins al final, a més d'aprofitar estructures prèvies, es caracteritzarà per una nova fase constructiva *ex novo*.

El *frigidarium* i la seua piscina són elevats al mateix nivell i comunicats a través d'una obertura que manté aïllat l'espai de l'antiga piscina. El *tepidarium* es converteix en magatzem que deixa anul·lat el pas amb el que va ser el *frigidarium*, en aquest moment un metre més elevat.

Detall del possible *cellarium* de l'època visigoda que amortitza la fase de sitges dels segles v-vi. Equip d'excavació. Ajuntament de Bétera, Universitat de València.

Algun dels tòrculs d'època tardoromana presumiblement es van mantindre en ús, tant l'erigit aprofitant les estances del complex termal com el localitzat en la zona nord, les basses de recepció i decantació de les quals se suprimeixen entre els segles vii i viii. L'abocador de la *natatio* serà segellat per passar a convertir-se en un espai de trànsit sobre el qual es construeix un fonament de maçoneria.

A la zona sud, s'alça un gran edifici de maçoneria i alguns carreus, format per una nau allargada i estreta, orientada en direcció est-oest, de 20 x 5 m, en l'interior de la qual es disposen basaments centrals per a sustentació de

la coberta. Aqueix edifici se sobreposa al camp de sitges de la fase anterior i se situa per damunt del vell cementeri baiximperial. A l'extrem est, se li adossen dues grans habitacions rectangulars separades per un mur flanquejat per dos llindars que les comuniquen amb la nau principal. En l'extrem oest, es localitza un mur de tancament i pel lateral nord s'obri una altra nau, amb què formen una planta en «L». S'hi planteja un possible ús agrícola, probablement un *cellarium*. Per les característiques de l'edifici, pensem que la seua funcionalitat excedeix de l'àmbit merament domèstic.

A la zona nord de l'assentament, des de final del segle VI fins al segle VIII, també per damunt d'un camp de sitges de la fase anterior, se succeeix l'edificació de diversos departaments amb murs que tenen sòcols de maçoneria, forats de pal i suports petris per a porxes i coberts, algunes sitges aïllades, un soterrament infantil (inhumació infantil en l'àmbit domèstic, pati) i una llar.

Finalment, en la mateixa zona nord, s'instal·larà un taller metal·lúrgic en els nivells de destrucció/abandonament, datats en el primer quart del segle VIII. S'hi van recuperar dos trients, l'un encunyat en el coregnat d'Ègica-Vítiza i el més modern, en el regnat de Vítiza (702-710), de les seques d'*Egitania* (Idanha à Velha) i *Corduba*, respectivament.

La presència de diners en circulació en l'assentament ens revela la capacitat adquisitiva dels seus habitants i permet donar suport a la continuïtat d'una economia monetària i l'existència d'excedents generats, fonamentalment, per la venda de la producció agrària, grans, oli, vi i —sense descartar, a més— manufactures del propi taller metal·lúrgic.

D'altra banda, l'existència d'un assentament d'època visigoda en aquests moments finals, amb estructures de maçoneria de nova planta en edificis no domèstics i la presència de moneda d'or, apunta cap a una diferenciació social i un cert nivell de riquesa que afavoreixen la continuïtat d'algunes *villae* com a espais lligats a les elits, ja no com a lloc de residència del propietari sinó, fonamentalment, com a àmbit de producció, si bé amb altres models i diversa relació amb les poblacions camperoles al seu servei.

Àmfora de reduïdes dimensions i base plana amb decoració incisa de meandres.